

NUSAYRÎLİK
İSHAKÎLİK
ALEVÎLİK

-Tarih, Literatür ve İnanç-

Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN

Eskiyesi Yayınları: 191

NUSAYRÎLİK İSHAKÎLİK ALEVÎLİK
-Tarih, Literatür ve İnanç-

Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Kapak Hattı: Hilal ÇINAR

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
NY MATBAACILIK YAYINCILIK
KAĞITÇILIK TİC. VE SAN. LTD. ŞTİ.
Ostim OSB Mh. 1250 Cd. No: 24 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0533) 591 86 17 (Sertifika no: 50732)

1. Baskı: Ekim 2023

ISBN: 978-625-6781-02-3

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

NUSAYRÎLİK
İSHAKÎLİK
ALEVÎLİK

-Tarih, Literatür ve İnanç-

Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN

Ankara 2023

Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN

Dr. Öğretim Üyesi,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
reyhan.erdogdubasaran@hbv.edu.tr
ORCID 0000-0002-0046-2761

1987 Tokat doğumludur. 2005 yılında Eyüp Anadolu İmam-Hatip Lisesinden, 2009 yılında ise Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2009 yılında Marmara Üniversitesinde başlamış olduğu yüksek lisansını 2011 yılında tamamladı. 2012 yılında Rice Üniversitesi (Houston/Texas) Din Fakültesinde doktora eğitimine başladı. Nisan 2018’de “Why Label Alevi Islam as Shi`ite? A Comparative Inquiry into Alevi Identity Outside of the Sunni-Shi`ite Framework” isimli doktora tez savunmasını gerçekleştirerek Dr. ünvanını aldı. 2018 ve 2022 yılları arasında Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Dr. Öğretim Görevlisi olarak görev yaptı. Ocak 2022 ve Kasım 2022 tarihleri arasında görevlendirme ile YTB’de (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı) bulundu. Kasım 2022’de Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Kelâm ve İtikâdî İslam Mezhepleri Anabilim Dalı’nda başlamış olduğu görevine Dr. Öğretim Üyesi olarak devam etmektedir. Evli ve iki çocuk annesidir.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

NUSAYRÎLİK	19
Nusayrî Mahtût Eserler	19
Güncel Çalışmalar	23
Nusayrîliğin Tarihsel Süreci	32
Nusayrî İtikadî Öğeler	39
Ma'nâ-İsim-Bâb (المعنى-الاسم-الباب)	44

İKİNCİ BÖLÜM

İSHAKÎLİK	55
İshakîliğin Tarihsel Süreci	59
İshakîlik Literatür Taraması	68
İshak en-Nehaî, İlmi Kişiliği ve Bâb Olması Hususu	75
Ma'nâ'nın Muhammedî Sûret ile Görünmesi	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ALEVÎLİK	87
Alevîliğin Tarihsel Süreci	89
Literatür Değerlendirmesi	94
Dini/Mezhebi Mülâhazalar İçinde Konumları	97
Hakk-Muhammed-Ali	100
Vîrânî <i>Divanı</i> 'nın Nusayrî Öğeler Açısından Değerlendirilmesi ---	103

SONUÇ	109
-------------	-----

KAYNAKÇA	113
----------------	-----

ÖN SÖZ

Rice Üniversitesi'nde (Houston/Texas) Anadolu Alevîliği ile ilgili Doktora uzmanlık çalışmamı yürüttüğüm sırada Nusayrîlik hakkında da okumalar gerçekleştirdim ve *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî* ile o dönemde tanıştım. *Why Label Alevi Islam as Shi'ite? A Comparative Inquiry into Alevi Identity Outside of the Sunni-Shi'ite Framework* başlığı altında ele aldığım Doktora uzmanlık çalışmamda, Alevî ve Nusayrî yazılı metinlerini dikkate alarak tevhîd ilkesinin karşılaştırmalı analizini ortaya koyan bir bölüm ele almayı düşündüm ancak zaman kısıtlaması sebebiyle gerçekleştiremedim. Nisan 2018'de tez savunmamı tamamladıktan hemen sonra Houston'da geçirdiğim son bir ayımda üniversitenin Intern Library Loan [Uluslararası Kütüphanelerden Kitap Ödünç Alma Sistemi] ve danışman hocam David Cook'un özel kütüphanesinden istifade ederek Nusayrîlik ve Gulât oluşumları ile ilgili ulaşılabildiğim her türlü metni -12 ciltlik *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî* dahil dijital olarak elde etmeye gayret gösterdim. Elde edilen klasik mahtût eserler Nusayrî itikadında tevhîd ilkesi, Nusayrî bâtinî öğretide nidâ uygulaması ve tecellî konularının incelendiği çalışmaların oluşturulmasına imkân sağladı. Bu süreçte gerçekleştirilen okumalara dayanarak, Nusayrîlik ile ilgili ulaşılabilir olan kitap, risale, mektup, reddiye ve kaside türünden ciddi bir külliyatın henüz akademik anlamda çalışılmadığı belirtilebilir. Bu doğrultuda, bir iki makale ile geçiştirilemeyecek boyutta olan bu eserlerin incelenmesi ve ismen bilinen ancak [henüz] ulaşılabilir olmayan risalelerin de araştırılması gayesi ile *Nusayrî-Alevîlik: Silsiletü't-Turasi'l-Alevî* isimli bir Tübitak projesinin yürütücülüğünü üstlendim.

Silsiletü't-Turasi'l-Alevî Nusayrî kuramcılar tarafından yazılan temel eserlere yer vermiş olsa da ismen bilinen klasik Nusayrî eserlerin tamamını içermemektedir. Yakın zamanda, bugüne ka-

dar Nusayrîlik ile ilgili literatür taraması yapmış olan ulusal ve uluslararası güncel çalışmada bahsi edilmeyen *Ebvabu'l-İmamîyyeti'l-Ma'sumîyyeti* isimli bir esere denk geldim. Hüseyin b. Hamdan el-Hasîbî'ye ait olduğu belirtilen bu eser 1432/2011 yılında Lübnan'da neşredilmiş durumda. Nusayrîlik ile ilgili yapılan bibliyografi türünden çalışmalarda, Hasîbî'nin bu isimde bir eserinden ise söz edilmemektedir. Hasîbî'nin bilinen çalışması *el-Hidâyetü'l-kübra*'da olduğu gibi, *Ebvabu'l-İmamîyyeti'l-Ma'sumîyyeti* de imamların bâbları konusunu teferruatlı bir şekilde aktarmaktadır. Bu kitabı *el-Hidâyetü'l-kübra*'dan ayıran temel özellik ise toplamda 467 sayfa olan bu çalışmanın “سبيل العارفين الى اسرار المعصومين” “Ariflerin Masumların Sırlarına Giden Yolları” isimli ikinci [büyük] bölümüdür. Bu bölümde bâblar ile ilgili rivayetlere, bâb, sefir ve vekil kavramları ile ilgili açıklamalara ve bâb bahsi ile ilgili şüphelere yer verilmektedir. Ne Louis Massignon'nun *Esquisse d'une bibliographie Nusayrie* isimli Nusayrî bibliyografyasında, ne de *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî*'de yer almayan bu kitap Nusayrîlik ile ilgili arşiv çalışmalarının sürdürülmesinin gerekliliğini gösteren önemli bir örnektir.

Bu kitap çalışması *Silsiletü't-Turasi'l-Alevî*'nin bilhassa ikinci altı cildinde yer alan risaleler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Mevzubahis külliyat içinde yer alan eserlerin tamamına ise vukûfiyetten uzaktır. Ancak Nusayrî bâtınî öğreti ile ilgili temel hususları klasik Nusayrî kaynaklarını dikkate alarak irdelemiş olması sebebiyle özgündür ve önemli bir eksikliği giderici niteliktedir. Nusayrîlik ile aynı dönemde aynı coğrafyada ve süregelen bir rekabet içinde teşekkül etmiş olan İshakîlik fırkası da bu çalışma kapsamında ele alınmaktadır. Hasan el-Askerî döneminde [ve ölümünün ardından] ortaya çıkan onlarca fırkadan biri olan İshakîlik ile ilgili henüz müstakil bir çalışma ortaya koyulmamıştır. İshakî öğretinin ne olduğu ya da ne olmadığı hususu ise ne klasik Mezhepler Tarihi literatüründe ne de güncel çalışmalarda tam anlamıyla izah edilmemektedir. *El-Münazarat ve'l-rudud*

isimli başlık altında bir araya getirilen Nusayrî ve İshakî alimleri arasında cereyan eden birçok reddiye türünden eser, bu kitap çalışması kapsamında incelenmekte ve İshakî bâtinî öğretinin Nusayrî itikadından nasıl ayrıştığı hususu izah edilmektedir. Bu eserler Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Numeyrî/en-Nemirî (öl. 270/883) ve Ebu Yakub İshak en-Nehaî el-Basrî (öl. 286/899) döneminden Ebû Sa'îd Meymûn b. Kâsım et-Taberânî (öl. 426/1034) ve Ebu Züheybe künyeli İsmail b. Hallâd el-Baalbekki dönemini kapsayıcı niteliktedir. İshakî alimleri ile gerçekleşen bu münazaralar Nusayrî bâtinî öğretinin tam anlamıyla anlaşılması adına da önem arz etmektedir.

Son olarak, bu kitap çalışması yazarın Doktora tez döneminde yapmayı planladığı ancak gerçekleştirmediği Nusayrîlik ve Alevîlik oluşumlarını karşılaştırmalı bir analize tabi tutmaktadır. Son zamanlarda bu iki oluşumu birlikte ele alan popüler ve akademik nitelikte çalışmaların sayısında nicel anlamda bir artış söz konusudur. Daha ziyade politik bir söylem etrafında teşekkül eden bu çalışmalar, Nusayrîlik ve Alevîliğin temel kaynakları gözetilerek karşılaştırmalı bir analizinin yapılması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu süreçte ilgili eserlere ulaşım konusunda destek aldığım Rice Üniversitesi Kütüphanesine ve hocam David Cook'a teşekkürü bir borç bilirim. Kurumsal ve maddi desteği sebebiyle Tübitak'a, Nusayrîlik ile ilgili kapsamlı bir çalışmanın yapılmasının gerekliliğini belirten ve bu konuda beni teşvik eden hocalarıma teşekkür ederim. Kapakta yer alan hüsn-i hat için hattat Hilal Çınar'a teşekkür ediyorum. Bu çalışmanın oluşum sürecinde bana destek olan ve güç veren eşime, iki evladıma ve aileme özveri ve anlayışları sebebiyle ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

Reyhan ERDOĞDU BAŞARAN